

Kostusyak Nataliya. The category of the case of the noun in the linguistic concept by I. Vykhovanets. In the article the case concept of the famous Ukrainian linguist – innovator of the second half of the XX – XXI centuries I. Vykhovanets was analyzed, governing the principles of the functional and categorical approach, he considered the category of the case with new methodological positions. Focus on its morphological and syntactic parameters, semantic and communicative-pragmatic specificity serves as the basis for granting the status value of category defining the inflectional interlevel category of a noun. It was found that at a lower level division it covers seven grams, which according to levels make structures for the four areas - central (nominative and accusative) half of central (hramema generic) half of peripheral (dative) and peripheral (hramema ablative, local and vocative). By scientifically significant achievements by Vykhovanets, associated with the research of the category of case, accepted distinction not only of morphological cases, but also of semantic cases grams, whose value functions clearly outline the main component of semantic and syntactical organization of the sentence – predicate.

Key words: case, hramema, syntaxema, predicate valence.

УДК 811.162.2'373.7

Жанна Краснобаєва-Чорна

ФУНКЦІЙНО-МОДЕЛЬНІ ВИЯВИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАЗЕМІЦІ

У статті виявлено специфіку реалізації заперечення у фраземному значенні в українській мові. Проаналізовано експліцитний та імпліцитний типи заперечення у фраземіці. Встановлено, що фраземи з експліцитним запереченням вживаються в контексті переважно із заперечною часткою «не» або тільки із граматичним запереченням і входять до предикативного центру заперечного речення. До імпліцитного заперечення зараховано фраземи, опис яких у словнику містить експліцитне заперечення, при цьому категоричне заперечення стосується змісту певного слова. Кваліфікаційними ознаками цього типу фразем визначено: компаративність; маркування семами іронічності та жартівливості; наявність типу моделі фраземного значення заперечення «Adv Neg Inf / V_f / Adj / Adv» або «Adv Neg V_f»; факультативна експліцитна негативна конотація, актуалізаторами якої здебільшого постають зооніми й асоціативні рефлексиви. У фраземіці заперечення може передавати настрої протистояння, нетерпимості та неприйняття, що підкреслюється конотативними семами згрублості, зневажливості, лайливості, вульгарності, й інтерпретуватися як конфлікт. Заперечення

посилюється експресивністю та супроводжується несхваленням, незгодою та спростуванням.

Ключові слова: заперечення, фразема, фраземне значення, емотивність, експресивність, оцінка.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Сучасні лінгвістичні студії засвідчують посилення інтересу до проблематики заперечення в різних мовах з урахуванням нових досягнень мовознавчої думки [3; 5–10]. Заперечення безпосередньо пов'язане з психо-емоційним станом людини, її переживаннями й оцінною діяльністю, тому встановлення особливостей вербалізації заперечення в мові загалом і, в українській фраземіці зокрема, постає досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарний напрям дослідження заперечення дозволяє інтерпретувати заперечення як логіко-поняттєву універсальну властиву людському мисленню. Заперечення в логіці розглядається як відхилення, невизнання чогось, як логічний еквівалент заперечного висловлювання «не правильно, що» або заперечної частки «не», і постає логічною операцією, що формалізує логічні властивості цих слів.

У психології заперечення тлумачиться як форма захисту, прагнення уникнути нової інформації, несумісної зі сформованими уявленнями людини. Захист проявляється в ігноруванні тривожної інформації. Під час заперечення увага переорієнтовується так, що людина стає особливо неуважною до потенційно небезпечних сфер життя, тобто відгороджується від них. Заперечення ніби усуває можливість неприємного переживання. При запереченні не реєструється зміна фізіологічних показників, які здебільшого супроводжують сприйняття даних, що травмують людину. Інформація блокується на вході, відповідно, узагальнена оцінка її значущості відбувається ще до фіксації. Захист за формою заперечення вмикається внаслідок попереднього сприйняття та грубої емоційної оцінки, що дозволяє позбавити подальшої обробки інформацію про певну подію.

За Л. Н. Ольховою, у лінгвокультурології заперечення постає «комплексом семантичних, мовленнєвоментальних і мовленнєвоповедінкових настанов і практик, спрямованих, з одного боку, на збереження базових структур традиційної ідентичності (заперечення як відображення свого та чужого), а з іншого боку – на переоцінку стереотипних цінностей і вибір нового шляху або вектору розвитку (заперечення як інновація)» [8, с. 297–298]. Семіотичне поле культури негативізму

акумулює критичний досвід людей, їхню здатність не приймати цінності й норми культури, висловлюючи до них негативне (ширше альтернативне) ставлення [8, с. 21].

Б. А. Мантиєва позиціонує заперечення як соціалізований концепт, оскільки заперечення безпосередньо пов'язане з реалізацією та функціонуванням людини в суспільстві, й акцентує увагу на його подвійній сутності: 1) заперечення включене в мовленнєвий акт заборони, що регулює життєдіяльність людини; 2) на запереченні базуються мовленнєві акти спростування, сумніву, незгоди, протесту, тобто зворотні реакції організму на заборону та зовнішній тиск, що протирічать внутрішнім настановам людини [7].

Комунікативна лінгвістика позиціонує заперечення як мовленнєвий і психологічний механізм, завдяки якому реалізується конфлікт як комунікативно-прагматичне явище. За допомогою заперечення та негативної оцінки комунікант може спровокувати конфлікт, при чому уможлиблюється їхнє використання як маніпулятивних засобів впливу. В. Є. Єршова підкреслює, що основними функціями заперечення (та негативної оцінки) у мовленнєвому конфлікті є розмежування «свого» та «чужого» світів, неприйняття останнього, а також функція передавання нового знання, вибору нового шляху розвитку.

За П. С. Желесько та М. С. Роговіним, заперечення базується на двох складниках: когнітивному (заперечення набуває двокомпонентної асиметричної структури А й не-А) й емоційному (заперечення спрямоване на зміну емоційного стану партнера) [4, с. 31–34].

Основним змістом мовного заперечення, на думку М. У. Тухтахуджаєвої, є формально-логічні заперечні значення – значення невластивості, неприналежності предмету певної ознаки, неіснування, відсутності предмета. Відношення між мовним і логічним запереченням дослідниця визначає як відношення семантичної нетотожності, оскільки логічна категорія заперечення, формуючи основний зміст мовної категорії заперечення, не заповнює її повністю. Категорійним значенням мовного заперечення постає вираження відсутності предмета або його ознаки (властивостей, якостей, зв'язків, відношень, дій, станів). Заперечення безпосередньо пов'язане з поняттями емоційності, експресивності й оцінності. Заперечення є досить емоційним й експресивним. Щодо заперечення й оцінки М. У. Тухтахуджаєва зауважує: по-перше, вихідним пунктом морально-етичних, естетичних, соціальних й інших норм є позитивна оцінка, а підвищену увагу привертає порушення норми; по-друге, оцінка нерозривно пов'язана

зі світоглядом мовця, її реалізація сигналізує про розподіл симпатій та антипатій мовця [9, с. 1011]. Ці два чинники засвідчують домінування негативної оцінки та зумовлені специфікою критичного сприйняття дійсності.

Досліджуючи категорію пейоративності в російській та англійській фраземіці, С. В. Лескіна зазначає, що складником заперечення є негативна конотація. Проте негативна оцінка та заперечення не є тотожними і взаємозамінними, що дозволило дослідниці сформулювати принцип достовірності заперечення у фраземіці: ситуація, коли до складу фраземи входить власне-емотив із негативною конотацією або заперечна частка, але при цьому фразема не відзначається негативною конотацією. Такий різновид заперечення називається фальсифікативним, оскільки заперечення не виконує своїх безпосередніх функцій [6, с. 178]. Отже, конотація фраземи є негативною лише тоді, коли граматичне або компонентне експліцитне заперечення, що входить до складу фраземи, є дійсним.

Фраземне значення аналізованого в статті семантичного діапазону може і не супроводжуватися прямою оцінкою (здебільшого так і є). У такий спосіб актуалізуються висловлення, які передбачають, що ознаки або дії, про які йдеться, маркуються знаком «+» або «-».

Мета статті полягає у виявленні специфіки реалізації заперечення у фраземному значенні в українській мові. Для успішної реалізації мети розв'язано такі **завдання**: 1) окреслено міждисциплінарний характер заперечення; 2) простежено закономірності співвідношення заперечення й емотивності, експресивності й оцінності у фраземіці; 3) визначено основні типи та моделі заперечення у фраземному значенні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У фраземіці виділяємо експліцитне й імпліцитне значення заперечення. У фраземосемантичній групі «Заперечувати» наявна значна кількість одиниць з експліцитним запереченням, що вживаються в контексті переважно із заперечною часткою «не» або тільки з граматичним запереченням і входять до предикативного центру заперечного речення, реалізуючи заперечні значення, виражені заперечними займенниками та прислівниками із заперечною семантикою:

- ніскільки, анітрохи: *ні (і) на шеляг*, із запереч. (*Ось я справник. Гордості в мене ні на шеляг нема* (О. Довженко)); *на [щерб-*

- тий]* *гріш* (2) із запереч. і т. ін. (*В очі вчитель їдкий, мов товчений перець, поваги до сану й на щербатий гріш не покаже, а зате який позаочі!* (М. Стельмах)); *ні на гріш* (2) із запереч. (*Ваших панів-радикалів, окрім двох-трьох людей, я ні за що не вважаю. Правди у них нема ні на гріш, я в них не вірю* (Леся Українка)); *ні (і) на копійку*, перев. із запереч. (*– Ех, Денисе, Денисе! Нема в тебе розуму і на копійку* (Григорій Тютюнник)); *ні (ані, і) крихти (кришки)*, із запереч. не (*Не міг ні крихти задрімати* (І. Котляревський)); *ні (ані, і) на хвилину*, із запереч. (*Гомін не вгавав ні на хвилину* (Панас Мирний)); *ні на трохи: на [одну (єдину, якусь)] хвилину (хвилиночку, хвилю, хвильку)*, із запереч. (*Гамір, співи, крики та п'яні прокляття не вгавали й на хвилю* (І. Франко));
- *ніколи: у вічі (в очі) (3)* зі сл. бачити, із запереч. (*Другі, кого не питала Пріська, казали, що не бачили і в вічі її Пилипа* (Панас Мирний));
  - *ніколи, ні за що: до гробу* із запереч. (*До гробу не забуду рідної мови* (І. Огієнко)); *[аж] до [самої] могили*, із запереч. (*– Взяла ти, Мар'яно, моє серце, і не буде йому покою до самої могили* (С. Васильченко));
  - *нічого: ні (ані) пари з вуст (з уст, з рота) (3)* рідко, зі сл. говорити, мовити і под., із запереч. (*Поклонивсь [парубок дівці] звичайненько і ні пари з уст не мовить* (Г. Квітка-Основ'яненко)); *ні вуха ні рила*, зі сл. розуміти, тямити і под., із запереч., грубо (*– Я ні вуха ні рила не тямлю в будівництві, а згодився...* (Іван Ле)); *ані зламано гроша* із запереч. (*Зачинає жалуватися перед нею, що тепер тяжкі часи, немає при душі ані зламано гроша* (Л. Мартович)); *ні за що: ні (ані) за холодну воду (2)* зі сл. взятися, із запереч. (*– Ті, кому треба було перекрити хату, запрошували Степана, обіцяли добру плату й харчі... Степан одказував їм одне: «Доки не проведу своїх лелек в вирій, не візьмуся ані за холодну воду! Мені лелек доглядати треба»* (Григір Тютюнник)); *жодною мірою*, перев. із запереч. (*– Бачте, як наші бурсаки-спудеї біжать за ворота? Жодною мірою не вдержиш їх, як зачують запорожців* (П. Куліш));
  - *ніде, ніяк: ні за які гроші (1)*, із запереч. зі сл. не добути, не купити і т. ін. (*Не їси [смачний борщ], було, а п'єш! Тут такого ні за які гроші не добудеш* (Панас Мирний)).

В українській фраземіці наявне заперечення некатегоричне та категоричне, при чому обидва різновиди можуть бути імпліцитними, пор.: *скакати цапа; ставати/стати сторчака (цапа) і ба де то!; де тобі (ні); [та] де [вже] там (тут, тобі) (1)* (аж ніяк). Особливістю імпліцитного заперечення, як і будь-якої іншої імпліцитної категорії, за Л. Н. Шуткіною, постає асиметрія, тобто невідповідність плану змісту й плану вираження, а також невираженість значення формально-граматичними показниками [10, с. 92]. Констатація імпліцитного заперечення можлива лише під час аналізу семантики фраземи. Так, до імпліцитного заперечення належать фраземи, опис яких у словнику містить експліцитне заперечення: *дідька лисого, грубо (1); як у спасівку соловейко заспіває, ірон.; як виросте трава на помості; як (коли, доки, поки і т. ін.) рак свисне, ірон. (1)* (нізачо, ніколи). Метою імпліцитного заперечення, за В. Є. Єршовою, є прихований вплив на співрозмовника.

Заперечення може міститися у фраземному значенні (*чорта з два, вульг.*) або повне, категоричне заперечення може стосуватися змісту зазначеного слова компаративної фраземи, при цьому реалізуються дві моделі фраземного значення:

1) «Adv Neg Inf / V_f / Adj / Adv»:

- зовсім не допомагати: *як (мов, ніби і т. ін.) мертвому кадило*, зі сл. допомагати, помагати і под.;
- зовсім не любити: *як (мов, наче і т. ін.) порох в оці (2)* перев. зі сл. любити; *як (мов, ніби і т. ін.) сіль в оці (2)* зі сл. любити, ірон.; *як собака палицю (редьку, цибулю і т. ін.)*, зі сл. любити, ірон.; *як кіт табаку*, зі сл. любити;
- зовсім не розбиратися, не розуміти: *як (мов, ніби і т. ін.) баран в аптеці*, зі сл. розбиратися, ірон., зневажл.; *як цап (вовк) у (на) зорях*, зі сл. розбиратися, розуміти і т. ін., ірон.; *як (мов, ніби і т. ін.) циган у вівцях*, зі сл. розбиратися, ірон.
- зовсім не нагулятися: *як Сірко на прив'язі (2)* зі сл. нагулятися, ірон.;
- зовсім не хочеться: *як голому на вулицю*, зі сл. хочеться, ірон.;
- зовсім не поживитися: *як Сірко паскою*, зі сл. поживитися;
- зовсім не боятися: *як торішнього снігу*, зі сл. боятися, ірон.;
- зовсім не пристав: *як горбатий до стіни*, зі сл. приставати, ірон.;

- зовсім не личить, не пристало: *як свині наритники*, зі сл. пристало, ірон.; *як (мов, ніби і т. ін.) корові сідло*, ірон. (1) зі сл. личить, пристало і т. ін.;
- зовсім не буде: *як з торішнього снігу*, зі сл. буде, ірон.; *як на долоні волосся виросте*, зі сл. буде, ірон.;
- зовсім не схожий: *як батіг на мотовило*, зі сл. схожий, ірон.; *як макогін на ночви*, перев. зі сл. схожий, ірон.; *як свиня на коня*, зі сл. схожий, ірон.;
- зовсім не чепурний, не чистий: *як свиня в дощ*, ірон. (1) зі сл. чепурний; *як мазничка* (2) зі сл. чепурненький, чистий і т. ін., ірон.;
- зовсім не слабий: *слабий як учетверо мотуз*, ірон.;
- зовсім не потрібний (потрібен), не треба: *як (мов, ніби і т. ін.) зайцеві бубон*, зі сл. потрібний; *як діра в (на) мості*, зі сл. треба, потрібен і под.; *як собаці п'ята нога*, перев. зі сл. потрібний, грубо; *як очкур на шию*, зі сл. потрібний, треба і т. ін., ірон., жарт.; *як собаці другий хвіст*, зі сл. потрібний, треба і т. ін.; *як болячки на лоб*, зі сл. треба, ірон.; *як (мов, ніби і т. ін.) глухому музика*, зі сл. треба, потрібно і т. ін., жарт.; *як (мов, ніби і т. ін.) рибі парасолька*, перев. зі сл. потрібний, необхідний і под.; *як лисому гребінь*, зі сл. треба, потрібно, жарт., ірон.; *як (мов, ніби і т. ін.) п'яте колесо до воза (у возі)*, ірон., зі сл. потрібний, перев. зі сл. так;
- зовсім не багато: *як у голомозого чуприни*, зі сл. багато, ірон.;
- зовсім не добре: *як голому в терну*, зі сл. добре, ірон.

2) «Adv Neg V_f»: ніколи не буде, не стане (*як виросте гарбуз на вербі*, зі сл. буде, стане, ірон.; *як свині з череди йтимуть*, зі сл. буде, ірон.).

Водночас речення, що містить заперечення, може використовуватися в протилежному значенні, напр.: фразема *як (мов, ніби і т. ін.) циган копійки*, ірон. вживається зі словом «не хотіти» й означає «дуже хотіти».

Фраземи з імпліцитним значенням заперечення певного слова можуть містити експліцитну негативну конотацію, актуалізаторами якої здебільшого постають: зооніми (*баран (як (мов, ніби і т. ін.) баран в аптеці)*); цап, вовк (*як цап (вовк) у (на) зорях*); собака (*як собаці п'ята нога*); свиня (*як свиня в дощ*) тощо) й асоціативні рефлексиви (*мертвий (як (мов, ніби і т. ін.) мертвому кадило)*, лисий

(як лисому гребінь); глухий (як (мов, ніби і т. ін.) глухому музика); болячка (як болячки на лоб) тощо).

Зафіксовано випадки поєднання: заперечення та несхвалення (*ще що вигадай (видумай, зроби і т. ін.)*); заперечення та незгоди (*нічого подібного; так куди [ж пак]; дуля з маком [під ніс], зневажл. (2)*); заперечення та спростування (переважно в питальній формі): *у чорта (у гаспида, у біса), грубо, ірон. (2)*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, базовою ознакою заперечення постає міждисциплінарність, що уможлиблює його позиціонування як логіко-поняттєвої універсалії, властивій людському мисленню. У фраземіці значення заперечення реалізується експліцитно й імпліцитно. Фраземи з експліцитним запереченням вживаються в контексті переважно із заперечною часткою «не» або тільки із граматичним запереченням і входять до предикативного центру заперечного речення, реалізуючи заперечні значення, виражені заперечними займенниками та прислівниками із заперечною семантикою (ніскільки, анітрохи, ніколи, ніде, ніяк тощо).

До імпліцитного заперечення належать фраземи, опис яких у словнику містить експліцитне заперечення. У таких фраземах категоричне заперечення стосується змісту певного слова, вони маркуються семами іронічності, жартівливості, є компаративними та реалізують дві моделі фраземного значення заперечення («Adv Neg Inf / V_f / Adj / Adv» або «Adv Neg V_f»). Фраземи цього зразка можуть містити експліцитну негативну конотацію, актуалізаторами якої здебільшого постають зооніми й асоціативні рефлексиви.

У фраземіці заперечення може передавати настрої протистояння, нетерпимості та неприйняття, що підкреслюється конотативними семами згрублості, зневажливості, лайливості, вульгарності, й інтерпретуватися як конфлікт. Заперечення посилюється експресивністю та супроводжується несхваленням, незгодою та спростуванням.

Перспективним видається аналіз функціонування оцінки в семантичному діапазоні «стверджувати – заперечувати» у фраземіці.

Література

1. Бондаренко В. Н. Отрицание как логико-грамматическая категория / В. Н. Бондаренко. – М. : Наука, 1983. – 211 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2003. – 464 с.

3. Ершова В. Е. Отрицание и отрицательная оценка как составляющие речевого конфликта: их функции и роль в конфликтном взаимодействии / В. Е. Ершова // Вестн. Томск. гос. ун-та. – 2012. – № 354. – С. 12–15.
4. Желеско П. С. Исследование отрицания в практической и познавательной деятельности / П. С. Желеско, М. С. Роговин. – Кишинев : Штиинца, 1985. – 135 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
6. Лескина С. В. Актуализация принципа достоверности отрицания в русских и английских фразеологизмах в процессе взаимодействия категорий пейоративности и эмотивности / С. В. Лескина // Вестн. Ленинград. гос. ун-та им. А. С. Пушкина. – 2012. – № 1. – Т. 7. – С. 171–181.
7. Мантыева Б. А. Отрицание в понятийной и языковой картине мира в личностном и художественном дискурсе: на материале произведений Б. Рассела «Почему я не христианин», «Почему я рационалист», «Я атеист или агностик?», В. Вулф «Миссис Дэллоуэй», И. Во «Возвращение в Брайдсхед» : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Мантыева Б. А. – М., 2006. – 21 с.
8. Ольхова Л. Н. Трансформация модусов отрицания в русской культуре переходных эпох / О. Л. Ольхова. – М. : МГИМО-Университет, 2007. – 302 с.
9. Тухтахуджаева М. У. Философская категория отрицания и ее особенности в английском языке / М. У. Тухтахуджаева // Молодой ученый. – 2015. – № 7. – С. 1010–1012.
10. Шуткина Л. Н. Имплицитное отрицание в английской фразеологии : сб. науч. тр. / Л. Н. Шуткина. – М. : Изд-во Моск. пед. ин-та ин. яз., 1987. – Вып. 287. – С. 92–99.

References

1. Bondarenko V. N. Otritsaniie kak logiko-grammaticheskaia kategoria / V. N. Bondarenko. – М. : Nauka, 1983. – 211 s.
2. Grishyna N. V. Psikhologia konflikta / N. V. Grishyna. – SPb. : Piter, 2003. – 464 s.
3. Yershova V. Ye. Otritsaniie i otritsatelnaia otsenka kak sostavliaiushchiie rechevogo konflikta: ikh funktsii i rol v konfliktnom vzaimodeistvii / V. Ye. Yershova // Vestn. Tomsk. gos. un-ta. – 2012. – № 354. – S. 12–15.
4. Zhelesko P. S. Issledovaniie otritsaniia v prakticheskoi poznatelnoi deiatelnosti / P. S. Zhelesko, M. S. Rogovin. – Kishenev : Shtiintsa, 1985. – 135 s.
5. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfologia. Syntaksys / A. P. Zahnitko. – Donetsk : TOVVKF «BAO», 2011. – 992 s.
6. Leskina S. V. Aktualizatsia printsypa dostovernosti otritsaniia v russkikh i angliiskikh frazeologizмах v protsesse vzaimodeistviia kategorii peiorativnosti i emotivnosti / S. V. Leskina // Vestn. Leningrad. gos. un-ta im. A. S. Pushkina. – 2012. – № 1. – Т. 7. – S. 171–181.

7. Mantyieva B. A. Otritsaniie v poniatiinoi i yazykovoi kartine mira v lichnostnom i khudozhestvennom diskurse: na material proizvedenii B. Rassela «Pochemu ya ne khistianin», «Pochemu ya ratsionalist», «Ya ateist ili agnostik?», V. Vulf «Missis Dellouei», I. Vo «Vozvrashcheniie v Braidskhed» : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Germanskiie yazyki» / Mantyieva B. A. – M., 2006. – 21 s.
8. Olkhova L. N. Transformatsiia modusov otritsaniia v russkoi kulture perehodnykh epokh / L. N. Olkhova. – M. : MGIMO-Universitet, 2007. – 302 s.
9. Tukhtakhudzhaeva M. U. Filosofskaia kategoriia otritsaniia i yeie osobennosti v angliiskom yazyke / M. U. Tukhtakhudzhaeva // Molodoi uchenyi. – 2015. – № 7. – S. 1010–1012.
10. Shutkina L. N. Implitsytное otritsaniie v angliiskoi frazeologii : sb. nauch. tr. / L. N. Shutkina. – M. : Izd-vo Mosk. ped. in-ta in. yaz., 1987. – Vyp. 287. – S. 92–99.

Краснобаева-Чёрная Жанна. Функционально-модельные проявления отрицания во фраземике. В статье выявлена специфика реализации отрицания во фраземном значении в украинском языке. Проанализированы эксплицитный и имплицитный типы отрицания во фраземике. Установлено, что фраземы с эксплицитным отрицанием употребляются в контексте преимущественно с отрицательной частицей «не» или только с грамматическим отрицанием и входят в предикативный центр отрицательного предложения. К имплицитному отрицанию отнесены фраземы, описание которых в словаре содержит эксплицитное отрицание, при этом категорическое отрицание касается содержания определенного слова. Квалификационными признаками этого типа фразем определены: компаративность; маркировка семами ироничности и шутливости; наличие типа модели фраземного значения отрицания «Adv Neg Inf / V_f / Adj / Adv» или «Adv Neg V_f»; факультативная эксплицитная отрицательная коннотация, актуализаторами которой в основном являются зоонимы и ассоциативные рефлексивы. Во фраземике отрицание может передавать настроения противостояния, нетерпимости и неприятия, что подчеркивается коннотативными семами грубости, пренебрежительности, пошлости, и интерпретироваться как конфликт. Отрицание усиливается экспрессивностью и сопровождается неодобрением, несогласием и опровержением.

Ключевые слова: отрицание, фразема, фраземное значение, эмотивность, экспрессивность, оценка.

Krasnobaieva-ChornaZhanna. Functionally-Model Manifestation of the Negation in Phrasemica. In the article it was found out the negation organization specificity in ukrainian language. The explicit and implicit types of negation in phrasemicawas analyzed. It was elucidated that the phrasemas with explicit negation are used mostly with negative particle «не» or only with grammatical negation in the context and are included into the predicate center of the negative sentence. The phrasemas where its description has the explicit negation in the vocabulary with that

categorical negation touches on the some word meaning are implicit negation. There are the qualification features of this type phrasemas: comparative, marking by irony and humoursemes, presence of the type of the phrasema meaning negation model «AdvNegInf / Vf / Adj / Adv» or «AdvNegVf»; facultative explicit negative connotation, its actualisators are mostly zoonyms and associate reflexives. In phrasemica the negation can deliver the attitude of opposition, impatience and rejection are stressed by connotative semes of rudeness, contempt, cussing, vulgarity and to be interpreted as a conflict. The negation is increased by expressivity and is accompanied by disapproval, disagreement and disproof.

Key words: negation, phrasema, phrasema meaning, emotional breadth, expressivity, valuation.

УДК 811.161.2'367.623'37

Олена Кульбабська

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ РІВНЯ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

У статті типологізовано семантико-синтаксичні відношення в простому елементарному та неелементарному реченнях. Зокрема, розмежовано два типи найабстрактніших семантико-синтаксичних відношень у семантично елементарному простому реченні – предикатні (ознакові) та субстанціальні (предметні), а також три типи відношень у семантично неелементарному простому реченні – вторинні предикатні (аналоги предикатних семантико-синтаксичних відношень у складному реченні), вторинні субстанціальні і комбіновані (перехідного типу). Окреслено засоби вираження семантико-синтаксичних відношень на формально-синтаксичному рівні. Установлено співвідношення між синтаксемами та членами речення. Констатовано, що відношення виформовують граматичне значення речення, уможливають формально-семантичні співвідношення між складними та простими реченнями.

Ключові слова: просте речення, семантико-синтаксичні відношення, валентність, член речення, засіб вираження.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Системне дослідження членів речення актуалізує одну з найважливіших проблем сучасної українолінгвістики – комплексний аналіз мінімальних синтаксичних одиниць. Синтаксична традиція і новітні наукові концепції по-різному підходять до класифікації конститутивних компонентів речення-висловлення. Зокрема, найвагомішими досягненнями